

Олександр РОМАНЧУК

Матеріали до топоніміки міста Острога

У 2002 році у видавництві «Перспектива» вийшла книга Ярослава Пури «Край наш у назвах» [2]. В книзі уміщено нариси, присвячені вивченню історії власних географічних назв Острозького району: описано 65 зареєстрованих сіл та міста Острога. Ознайомившись з книгою, автор, котрий прожив в Острозі більше трьох десятків років, хоче доповнити працю Я. Пури топонімами, які йому були невідомі.

Місто Острог розміщене на східних відрогах Мізоцького кряжу, біля підніжжя яких заплави річок Горинь, Вілія, Збитенка. Район Острога «Нове місто» знаходиться у східній частині міста за річкою Вілія в зоні Малого Полісся.

Територією Острозького району протікає річка Горинь, яка витікає з джерел поблизу села Гориця Кременецького району Тернопільської області. Поблизу Острога в Горинь впадає річка Вілія, яка бере свій початок біля села Вілія Кременецького району. Між Острогом і с. Межиричі у р. Вілію впадає річка Збитенка, що витікає з висот Дубенського району Рівненської області з околиць села Збитин, від якого одержала свою назву. Зі східної сторони в р. Вілію поблизу Острога вливається річка Гнилий Ріг (Гнилуха, Рислявка), яка бере свій початок з боліт біля села Мокрець Ізяславського району Хмельницької області. На старих картах та в документальних джерелах Ярослав Пура зустрів річку Гнійниця, яка витікала із джерел в південній околиці Острога і впадала в р. Горинь біля злиття її з Вілією. В даний час вона не існує, але є струмок (канава), який витікає з джерел біля підніжжя корпусу пивоварного заводу і впадає в р. Вілія. В народі ця канава має назву Гнила річка; в неї колись скидалися нечистоти та відходи від пивоварного виробництва.

На річці Горинь від околиць села Монастирок і до злиття з Вілією є низка гідронімів.

Кругла яма – округлий вигин річки. Горохвисько – прибережна ділянка річки. Комора – лівий берег Горині, де в 1950 – на поч. 1960-х років стояли господарські будівлі колгоспу ім. Шевченка, пізніше перейменованого у “Сталінський шлях”. В колгосп входила північна околиця Острога і с. Монастирьок. У 1970-х роках в урочищі Комора звели міські каналізаційні очисні споруди і насосну станцію. В даний час ця ділянка берега зветь-

ся Біля очисних. Урочище Камені – брід через р. Горинь з кам'янистим дном. Високий берег – лівий берег Горині висотою до 4 м над рівнем води, який розрізає струмок з джерельною водою. Стариця – залишок русла на правому березі Горині в сторону с. Вельбівне. пляж – міський пляж, який функціонував з середини 1950-х до 1980-х років. Виля – злиття Горині з Вілією. В даний час злиття річок часто звать «Сліяніє». Вище злиття є Кругле озеро, або Вонючка – стариця Горині. Поблизу на Горині є Судоква яма – це вигин річки. Прибережна ділянка зветься «Дідовщина» – це луг, сінокіс жителя Татарської вулиці Кілімчука.

Вище злиття річок на Вілії іде низка топонімів. Шоферська яма – коліно на р. Вілія, облюбоване для купання водіями автобусів Острозького автомобільного парку в 1950-1960 рр. Жовті раки – правий берег Вілії ліворуч від мосту на автодорозі Острог – Гоща, Славута. В обриві берега смуга жовтуватого суглинку, в якому в норах жили раки. Хітинова поверхня раків була під колір глини. Гачкова яма – коліно Вілії праворуч від мосту на Нове місто, облюбоване рибалками. Біля млина – за декілька сотень метрів від мосту у 1920-1940-х роках стояв млин. Коло корча – вигин р. Вілія, де росте верболіз. Старий пляж – ділянка річки, де у двадцяті роки поляками був організований міський пляж, який проіснував до середини 1950-х років. Попова яма – вигин річки навпроти с. Слобідка. Біля ГЕСу – ділянка р. Вілія, де була побудована гідроелектростанція, яка функціонувала з 1955 по 1965 рік [3]. Штани – злиття річок Вілія і Збитенка.

Площа міста і його околиці ще з часів свого заснування мали низку назв, які з часом нівелювалися, загубилися з плином часу. Старі документи їх зберегли, особливо описи міста. Так, в праці викладача Національного університету «Острозька академія» Віктора Атаманенка є перерахунок назв передмість Острога, датованих 1603 роком [1]. Це Бельмаж, Губина Воля, Завалля, Загородя, Залужжя, Зарванська, двоє Тиновців, Хорноща.

У 1700-1800 роках в документах засвідчені ділянки міста та пригородів з такими назвами: Бельмаж, Габина (Губина) Воля, Гнила Воля, Горнощі, Завалля, Застав'я (Нове місто), Кавказ, Карпати, Красна гора (Красногорка), Мокра Воля, Суха Воля, Татарське передмістя, Ювківці. З плином часу багато топонімів відмерло і збереглося лише в документальних записах.

XX ст. збагатило топоніміку Острога новими назвами, і цей процес триває. Бані – урочище на північ від вулиці Бельмаж, де в 1930-1940-х роках були джерела, копанки, в яких місцеві жінки прали острозьким євреям білизну. В середині XX ст. джерела пересохли. Бельмаж – південно-західна дільниця міста, а в минулому село.

Біля підсобного – приміщення свиноферми складів, земля підсобно-господарства психоневрологічної лікарні, нині не діючого. Біля бичатника – площа землі з фермами, де вирощували велику рогату худобу (бичків) на м'ясо.

Виставка, Біля виставки – ділянка землі, обсаджена деревами, де щорічно у 1950-х роках проводили виставку досягнень сільськогосподарських артілей району. Валова – вулиця в околиці давнього земляного фортечного валу на північно-західній окраїні міста. Габина (Губина) Воля – старе передмістя. Гаївка – західна околиця Острога, де під лісом стояла хата лісника. Гнила воля – давнє передмістя. Горнощі – старовинне передмістя. Дереньов – поля, кущі на схилах горба на захід від міста. Джерело татарське – серія джерел поблизу вулиці Татарська біля підніжжя гори Курган, на якому знаходиться татарське кладовище.

Джерельна – вулиця неподалік джерельних криничок при висоті Карпати. Ця вулиця у 1950-1960 роках мала назву Джерело татарське, а тепер – Пухова.

Завалля – невелика давня дільниця по другому боці колишнього насипного валу в напрямку села Монастирьок. Застав'я – старе передмістя за обширним річковим ставом. Загуменки – поле на горі за пивоварним заводом. Зарванська – вулиця за обривом. За валом – ділянка площі міста на захід від Замкової гори. За яром – горбиста місцевість напроти кладовища на вулиці Бельмаж.

Земан – місце де стояла садиба чеського пивовара Земана навпроти пивоварного заводу. Карпати – гориста місцевість в північній околиці Острога. Кавказ – стара дільниця, назва за образним уподібненням до рельєфу Кавказьких гір. Красна гора – обширна висота в північно-західній частині міста. Курган – мис височини з татарським кладовищем.

Миловиця (Моловиця) – куток в дільниці Більмажа. Мокра Воля – стара дільниця міста в пониззі річки Вілії за теперішньою меблевою фабрикою. Невістка – озеро неподалік Замкової гори. Нове польське кладовище – цвинтар, закладений у північній околиці міста, який функціонував до початку 1950-х років.

Сніцовий рів – канава на маєтності Сніца. Стрельбище – місцевість у північній околиці міста, де проводилися стрільби з ручної зброї військовими двох гарнізонів м. Острога. Судова гора – колишня назва Замкової гори. Суха Воля – старовинне передмістя. Турохва – легендарна могила. Фільварок – ділянка поля в південній околиці села Бельмаж, де був масток пана. Хабарівка – ділянка поля поблизу Бельмажа. Цвинтор – стара назва Судової (Замкової) гори, яка збереглася серед старожилів до сьогодення. Чепель – місце борні з татаро-монголами. Ювківці – приміська дільниця, а колись населений пункт у напрямку села Слобідка.

На схід за річкою Вілія знаходиться район Острога «Нове місто» (Застав'є), який має низку мікротопонімів: Гончарі, Красностав, Участки. Гончарі – східна околиця міста, яка межує з Хмельницькою областю. З 1921 по 1939 роки це був кордон між Радянською Україною та Польщею. В урочищі Гончарі діяв досить потужний гончарний осередок, де до середини 1950-х років жило і працювало біля трьох десятків майстрів. Красностав – північна околиця Нового міста. Участки – в південній околиці Нового міста у 1960-х роках міська влада Острога почала виділяти ділянки землі під забудову, які серед населення звалися участки. Мікrorайон Нове місто бідний на топоніми.

Бойня, Біля бойні – місцевість біля пункту забою худоби, який в даний час припинив свою діяльність. Черепки – обширний (до 400 га) низинний луг.

Автор свідомий того, що, ймовірно, не всі реально існуючі топоніми потрапили до статті, відтак існують потенційні можливості розширення та доповнення цієї праці.

Література

1. Атаманенко В. Розвиток просторової організації Острога в останній чверті XVI – першій чверті XVII ст. (за свідченнями описів міста) // Наукові записки / НацУОА. Серія «Історичні науки». – Вип. 14. – С. 32-47. – Острог.
2. Пура Я. Край наш у назвах. – Рівне: Перспектива, 2002. – С. 4-9.
3. Романчук О. Гідроелектростанція в с. Межирічі Острозького району // Острозький краєзнавчий збірник. – Вип. 2. – Острог, 2007. – С. 187-190.
4. Респонденти: Андрощук Іван, Віктор Лозінський, Анатолій Бонь, Позіховський Олександр.